

**ЛИНГВИСТИЧЕН МОТИВАЦИОНЕН АНАЛИЗ НА БАЛКАНСКИ
И РОМАНСКИ ХАРАКТЕРНИ ОСОБЕНОСТИ
В ЕВРОПЕЙСКИЯ ЛИНГВИСТИЧЕН АТЛАС**

НИКОЛАЕ САРАМАНДУ, МАНУЕЛА НЕВАЧИ

ИНСТИТУТ ЗА ЛИНГВИСТИКА „ЙОРГУ ЙОРДАН – АЛ. РОСЕТИ“

КЪМ РУМЪНСКАТА АКАДЕМИЯ

elanevaci@yahoo.com

nsaramandu@yahoo.com

Резюме: Мотивационни лингвистични карти са издадени за пръв път в *Европейския лингвистичен атлас (ЕЛА)*, а разработването им се наложи, тъй като беше забелязано, че съществува общ начин на мислене сред хората, които говорят различни езици, принадлежащи към едно и също или към различни езикови семейства.

Значението на мотивационните карти обаче е по-широко, тъй като те помагат да се обяснят или да се коригират някои етимологии, и предлагат интерпретативен модел за картите от национални и дори от регионални атласи. В статията се акцентира върху културните области, т.е. върху културното влияние отвъд границите на отделните езици. В югоизточната европейска област такива райони са били оформени още в древността чрез влиянието на гръцкия и латинския като културни езици. Прави се лингвистичен мотивационен анализ на балкански и романски характерни особености в *Европейския лингвистичен атлас* чрез посочването на мотивационните признаци в различните названия на *тетрадка*, *глухарче*, *дните на седмицата* и *пиявица*, които се употребяват в балканските и романските диалекти.

Чрез оформяне на мотивационните области, както и на тези на културно смесване, *Европейският лингвистичен атлас* отваря нови перспективи пред лингвистичната география.

Ключови думи: лингвистична география, Европейски лингвистичен атлас, диалектология, лингвистични атласи, мотивационни карти

**A LINGUISTIC MOTIVATIONAL ANALYSIS OF BALKAN AND ROMANCE
FEATURES IN *ATLAS LINGUARUM EUROPAE***

NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI

ROMANIAN ACADEMY'S "IORGU IORDAN – AL. ROSETTI"

INSTITUTE OF LINGUISTICS, UNIVERSITY OF BUCHAREST

elanevaci@yahoo.com

nsaramandu@yahoo.com

Abstract: Motivational linguistic maps appeared for the first time in *Atlas Linguarum Europae (ALE)* and the elaboration of such maps was imposed because it was noticed that there existed a speakers' "common way of thinking", speakers of different languages belonging to the same family or to more language families.

The significance of motivational maps is however wider, in the sense that these maps help explain or correct certain etymologies and offer an interpretative model for the maps from the national and even regional atlases. In our article we underlined “cultural areas” i.e. the cultural influence beyond the boundaries of individual languages. In the Southeast European area, such areas have been shaped since antiquity by the influence of Greek and Latin as culture languages. The article provides a linguistic motivational analysis of Balkan and Romance features in the European Linguistic Atlas by pointing the motivational signs of the various terms for *notebook*, *dandelion*, *days of the week* and *leech* used in the Balkan and Roman dialects.

By shaping the motivational areas, as well as those of cultural infusion, *Atlas Linguarum Europae* opens new perspectives in linguistic geography.

Keywords: linguistic geography, Atlas Linguarum Europae, dialectology, linguistic atlases, motivational maps

1.1. Мотивационни лингвистични карти бяха издадени за пръв път в *Европейския лингвистичен атлас* (ЕЛА), а разработването на такива карти се наложи, тъй като беше забелязано, че съществува общ начин на мислене сред хората, които говорят различни езици, принадлежащи към едно и също или към различни езикови семейства.

1.2. Описание на проекта ЕЛА. Началото на този проект датира от 1965 г., когато по време на Международния конгрес по геолингвистика (The Geolinguistics International Congress) в Марбург беше предложено да се създаде *Европейски лингвистичен атлас*. Осъществяването на проекта започна през 1970 г. под егидата на ЮНЕСКО по инициатива на Кралската академия на науките в Холандия. Това е първият и засега единствен изследователски проект от такъв мащаб в областта на лингвистиката.

Въведението на *Европейския лингвистичен атлас* е издадено в гр. Асен (Холандия) през 1975 г., последвано от *Първия въпросник* през 1976 г. и от *Втория въпросник* през 1979 г. Първата свезка от първия том е издадена през 1983 г. от издателската къща „Ван Горкум“ в Асен и включва както карти, така и езикови коментари. След излизането на петата свезка през 1997 г. атласът се издава в Рим (Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato Publishing House). От 2014 г. насам материалите се публикуват от Университетското издателство в Букурещ под егидата на Румънската академия.

ЕЛА е първият лингвистичен атлас, чиито граници не са нито политически, нито езикови, а единствено географски. На територията на Европа хората говорят индоевропейски, алтайски, кавказки, семитски, уралски езици, към които се добавя и баският език. Те принадлежат към няколко езикови семейства (романско, германско, славянско, келтско и др.), обхващащи над 80 езика. Езиковият материал в основата на ЕЛА съдържа отговори, записани в 2631 населени пункта – от Исландия до планината Урал, които оформят *мрежата на ЕЛА*.

Официалните езици на проекта са английски, френски и немски. Последната свезка от първия том излезе през 2015 г. под ръководството на Николае Сараманду, който е председател на ЕЛА от 2005 г.

Архивът и Генералният секретариат се намират в Букурещ, в Института за лингвистика „Йоргу Йордан – Ал. Росети“ към Румънската академия. Николае Сараманду наследи предишните председатели А. Вейнен, Холандия (1970–1986), М. Алинеи, Италия (1986–1998) и В. Фиерек, Германия (1998–2005) – световно признати езиковеди.

1.3. Значение на проекта ЕЛА. На базата на лингвистичните карти, които са изработени на европейско равнище, както и на придружаващите ги обширни езикови коментари *Европейският лингвистичен атлас* представя ясна типология на езиците и диалектите, говорени в Европа. Мотивационните карти са нововъведение и подчертават наличието на общ начин на мислене сред представителите на различни езици или езикови семейства.

ЕЛА бележи нов етап от развитието на лингвистичната география със своите научни постижения, които са високо оценени на международно ниво чрез множество презентации и рецензии, публикувани в академични периодични издания. ЕЛА е модел за научно сътрудничество на европейско равнище, довело до публикуване на девет тома с лингвистични карти (десетият е под печат), придружени от осем тома с езикови коментари.

2. ЕЛА съчетава традиционни и новаторски методи.

Смята се, че едно от обстоятелствата, които влияят негативно върху изследването на мотивацията, „може да бъде непреодолимото влияние на Сосюр в съвременното езикознание. Арбитразната природа на езиковия знак, имаща значение за функционалния аспект на езика, почти е negliжирала въпроса за генетичния аспект на езика, изискващ сериозно изследване на мотивацията“ (Viereck 2003–2004: 328). Самият Сосюр споменава, че езиковият знак може да бъде относително мотивиран. В пост-Сосюровия период арбитразната, или немотивираната природа не засяга връзката между означаващо и означавано, а връзката между езиковия знак и референта (екстралингвистичната реалност): „арбитразната природа няма никаква връзка с отношението между означаемото и означаващото, въпреки Сосюровото твърдение, а се отнася към отношението, което свързва знака като цяло с неговия референт“ (Dalbera 2006: 19).

Така че опозицията *мотивиран / немотивиран* е само външна. Както заявява Гиро, „знакът може да бъде мотивиран само в началото“ (цитирано по Dalbera 2006: 19). „Признакът мотивираност и признакът немотивираност на знака не са нищо друго освен описание на два последователни етапа от развитието на знака“ (Dalbera 2006: 20). Нов езиков знак не се появява *ex nihilo*; той се създава на базата на съществуващи знаци (Dalbera 2006: 20–22).

3. Мотивации за *тетрадка*, *книга* (фр. *cahier*)

Мотивациите ни дават семемите на думата *тетрадка*, означаващи: ‘предмет, направен от хартия (първоначално от дървесна кора)’ / ‘сгънат’ / ‘сноп, пачка’ / ‘на който е писано (надписано)’.

Названията, съдържащи думата *книга*, също са езиково мотивирани. Едно от значенията на латинското название *liber*, което по-късно означава ‘книга’, е било ‘кориците на книга, направени от дървесна кора, на които не може да се пише, така че те са свободни (*liber*) от писане’.

Можем да заключим, че названието *cahier* е езиково мотивирано, както показва етимологията на думата, т.е. от думата *квадрат*.

Когато тълкуваме това название, трябва да имаме предвид историята на писмената дейност, с която по-нататък е свързан видът на тетрадката, и да се вземе под внимание характерът на материята, върху която се пише.

В древността езиците, на които се е пишело в Европа, са били гръцки и латински. От тези два големи културни езика трябва да започнем нашето изследване на названията, свързани с *тетрадка*.

Що се отнася до старогръцкия, негов пряк продължител е средновековният гръцки език, а след това – новогръцкият (говорен в момента в Гърция).

3.1. ‘сгънат на четири’

В съвременния гръцки език най-често срещаното название е *tetradion*, деминутив от старогръцкото *tetras* ‘четири’ – название, което първоначално е означавало ‘пергамент, сгънат на четири’. То се среща в повечето райони в Гърция и в един отделен район в Кипър, където се говори гръцки.

Хронологично, славянските езици имат писменост от IX век, когато Кирил и Методий създават глаголическата азбука, използвана при превода на религиозни текстове от гръцки¹. Чрез преводите гръцкото название *tetradion* навлиза в старобългарския език, използван в църквите, а оттам – в езиците на православните славяни: бълг. *тетрадка*, *тетрада*, рус. *тетрадь*, *тетрадка*, укр. *тетрадь*, *тетрадька*, беларус. *цетрадка*, *цетрадз* (диалектна форма).

Понятието ‘четири’ се появява и в латинското название **quatērnus* (форма за ед.ч. на дистрибутивното числително име *quaterni* ‘на всеки четири пъти’, производно от *quattuor* ‘четири’), от което произлизат множество форми, засвидетелствани в романските езици: исп. *cuaderno*, гал. *cahier*, оил. *cahier*, итал. *quaderno*, оксит. *quasern*, фр.-пр. [*kaj'e*], [*ka j'et*].

Както можем да забележим, в романските езици най-широко използваните наименования за *cahier* са тези, които произлизат от латинската дума *quatērnus*.

Quaterni е производно от *quattuor* ‘четири’; неговата семантична еволюция може да бъде проследена до друг дериват, *quaternio* ‘цифрата четири’, регистриран от IV век със значение ‘лист хартия, сгънат на четири страници’. С времето той е загубил всички значения, отнасящи се до чис-

лото четири, и с думата е започнал да се обозначава процесът по комплектуване на страниците на книгите, при който листът се е сгъвал на четири. През XVI в. названието се е специализирало във връзка с употребата на предмета и е означавало ‘номерирани документи за счетоводство’.

В италиански, гало-романски и румънски език е регистрирана същата латинска етимология, от лат. *quaternus*: итал. *quaderno* (< лат. *quaterni* ‘на всеки четири пъти’, производно от *quattuor* ‘четири’). То обхваща обширна област в Италия, включително пунктове в Швейцария и един-единствен пункт в Хърватия.

На испански и галисийски наименованието произлиза от остарялата адективна форма *quaderno* ‘четворен, разделен, направен от четири части’ (заради четирите листа, от които е направена тетрадка – *cahier*); идва от лат. *quatērnus*, форма за ед.ч. на дистрибутивното числително име *quaterni* ‘на всеки четири пъти’, производно от *quattuor* ‘четири’. Като наименование на тетрадка, използвана за писане, названието *quaternio*, *-ōnis* е било използвано в класическия латински, а в испански има друг наследник – остарялото днес *quadernio* (открито в Арагонски опис през 1330 г.).

На оилски, франко-провансалски и на каталански език, говорен във Франция, названието *quaer* (регистрирано в края на XII в.), а след това и *cauer*, преписано *chier* (1559 г.), са продължители на формата за множествено число на латинското дистрибутивно числително *quaterni* ‘на четири, всеки лист хартия, разделен на четири’, през междинна форма *quaternum*, която по-късно, през имперската епоха, става *quadernum* под влияние на *quadrum* ‘квадрат’.

Окситанската форма *quasèrn*, открита в *Alibert* 1966 (виж), е засвидетелствана през XV в. с формата *cazern* и с етимологията *quadernus*. Съвременната френска форма се е наложила и на териториите на окситанския, както и на френския каталански език.

Следните наименования са заемки от фр. *cahier*: кат. [kaj'e], итал. [kA-iA], корс. [kaj'e], брет. *kaier*, рум. *caiet*, пол. *kajet*.

3.2. ‘Сгънат на две’. Наименованията, изброени по-долу, идват от араб. *defter* ‘тетрадка’, което първоначално означава вид данъчен регистър и териториален кадастър в Османската империя (*Devellioğlu* 1999). Думата е производна от гр. *διφτέρα* ‘чифт кожени свитъци’ (книга със страници от пергамент от козя кожа), което е било заето в арабски. Мотивацията ‘сгънат на две’ е станала непрозрачна и е била заменена от тази на ‘регистър, книга’. С това значение думата е заета от гръцки в турски. От турски думата – с това ново значение, се е върнала в гръцки: *tefteri*.

4. Мотивации за *глухарче* (фр. *pissenlit*)

Наименованията на *pissenlit* (*глухарче*) в европейските езици, базирани на имплицитни мотивационни признаци, са определили най-продуктивните названия и очертават основните области, в които те са били използвани.

Всяка отделна част от външния вид на растението е взета под внимание, затова систематизирахме отделните лексикални типове в мотивационни групи, вземайки предвид различните части на глухарчето, които вероятно са в основата на различните номинации: сокът на стъблото, дръжката, листото, цветът, плодът.

4.1. Сокът на стъблото. Фактът, че стъблото на растението съдържа млечна течност, е предпоставка за възникването на названия, базирани на дума за *мляко*, а чрез разширяване – и на думите за *масло* и *сметана*, което акцентира върху идеята за ‘мазнина’, ‘тлъстина’, ‘мазен’. В допълнение, тъй като листата от глухарче са годни за консумация и се използват за салати, е възникнала асоциация между това растение и думи за храни като *бекон* и *свинска мас*.

Най-широко разпространената форма в славянските и балтийските езици е производна или сложна дума, образувана от дума за *мляко*. Тя е добре представена в южнославянските езици: в български пунктове (14 от 32), в македонски пунктове (2 от 5-те, където бяха записани отговори на въпроса за *pissenlit* ‘глухарче’)².

Що се отнася до романските езици, производни форми от лат. *lacte* се появяват по-често в някои крайни области, като напр. пик. (*lacheron*), кат. ([kəts'o]), исп. (*lechechino*, *lehecilla*, *lecharuela*) и окс. (*lachiron*), в единични ареали на фр.-пр. във Франция ([let'ɔ]) и в Швейцария ([leitəs'ɔ])³, в някои италиански диалекти в Северна Италия и в Корсика (*latsol*, *latta-rella*). Подобен деривационен тип откриваме и в албански: *qumështore* (< *qumësht* ‘мляко’).

4.2. ‘Горчив’ (за вкуса на листото). Южноиталианският пример [mar'ella], производна форма от латинското *amarum* ‘горчив’ (REW 406), и испанското *achicoria amarga* ‘горчива цикория (синя млечка)’ са свързани с ядливостта на листата и техния горчив вкус. Добавяме и гръцката форма *pikral'iθra*, която включва определящо значение ‘горчив’.

4.3. Периодът на цъфтеж. Значителен брой съществителни са базирани на названията на два месеца от годината: март, когато глухарчето се появява и листата му са по-нежни и сладки и следователно – по-добри за салати, и най-вече май, когато растението цъфти. Що се отнася до март, българските имена *мартеница* и *баба марта*, засвидетелствани на едно и също място, Смолско, също сякаш отразяват някои популярни вярвания, свързани с „бабите“ – нереални същества с непостоянен характер, с които на Балканите се обяснява променливото време в първите дни на този месец.

4.4. Плодът. Тук включваме рум. *pufuleț* ‘малко пухче’ и някои други названия, производни от ‘памук’ или от други растения със сходни „пухкави“ характеристики като българското *бумбалче* ‘памук’ (производно) и *папунка* ‘семенна кутийка на памук’; южноиталианското [βammattʰedda], деминутив от ‘памук’, и северноиталианското [stupj'ō], производно от *stoppa*

‘пух’ (повлияно от *soffione* ‘пърхутка’). Тук включваме и изолираните форми: гало-романското *bourru* и татарското [turɣab 'aʃ], препращащи съответно към мъхнатата и прахообразна характеристика на плода.

4.5. Популярни вярвания. В Италия и Франция обикновено казват на децата, че който откъсне глухарче, ще подмокри леглото си през нощта, и това суеверие вероятно е свързано с добре познатото диуретично свойство на растението⁴. Поради ефекта, който глухарчето има върху организма, са възникнали съставни конструкции като ‘напикавам се в леглото’ в гало-романски, широко разпространеното фр. [pɪsã'li]⁵ и белгийските форми [pɪsã'li], [pɪʃol'ɛ], както и един запис в Швейцария ([pɪʃ ɑ̃ je:]). На територията на романските езици откриваме испанските *meacamas* и *churracamas* ‘напикавам се в леглото’⁶ и централноитал. [piʃʃal'lettə], но много по-широко разпространеното име в редица италиански диалекти е [piʃʃak'ane], което означава ‘куче пикае’ – според едно популярно обяснение заради това, че глухарчето растат край пътища.

В този раздел включваме и названия, отнасящи се до въздействието, което пухът може да има върху хората, причинявайки им слепота или глухота (HDA): итал. [bruza'otʃo] е сложна дума, съставена от глаголна форма в повелително наклонение и съществително (императивен композит) със значение ‘изгори око’, оксит. *mal d'els* означава ‘очи болят’, укр. *слипак* означава ‘сляп’, а съчетанието *курача слипата* означава ‘слепота / лунна слепота’, докато в българската мрежа *глухарче* (*глушарче*, *глуварниче*) и в македонската *глуварче* са производни от прилагателното ‘глух’⁷.

4.6. Лекарствени употреби. Съществуват много данни за употребата на глухарчето в народната медицина. Например на териториите на германските езици то се е предписвало при нощна енуреза или като амулет срещу очни заболявания, а сокът му е бил използван за лечение на брадавици, като се е прилагал на третия ден след пълнолуние (HDA). Няколко различни форми, спорадично появяващи се в испански, италиански и румънски, говорят за лекарствени употреби на глухарчето, по-специално при проказа, краста и други кожни заболявания. Това са испанското *jerba sana* ‘здравна трева’, южноиталианското [skatʃʃal'ɛpɪ] ‘изгони проказа’.

5. Мотивации за дните от седмицата. Връзките между старогръцкия, латинския и илирийския език се подчертават от названията на дните на седмицата на трите езика.

В европейските езици номенклатурата на дните на седмицата е доминирана от две основни системи – *числена*, базирана на изброяване, и *планетарна*.

В *числената номенклатура*, която общо взето пази своята прозрачност, началният ден на изброяването се различава не само в различните културни традиции – еврейска, мюсюлманска и християнска, но също така и в рамките на християнската традиция. Например названието на *вторник* е мотивирано от ‘две’ в славянските езици, а в гръцки – от ‘три’ (гр. *τρίτη*).

Планетарната номенклатура, по-точно астралната, свидетелства за политеистична система от вярвания. Вероятно египетска по произход, тя се е разпространила широко в Рим (в началото на християнската епоха, от II век), откъдето чрез заемане и чрез наследените езикови пластове е проникнала в келтски, германски и албански.

От трите разглеждани езика – гръцки, латински (представен в нашата презентация чрез румънски) и албански – съвременният гръцки език до голяма степен пази числената система: *Δευτέρα* (*deutéra Sabbatou*), *Τρίτη*, *Τετάρτη*, *Πέμπτη*. Планетарната система е добре представена в другите два езика, но по различен начин. Албанският е единственият език, който пази името на планетата Сатурн в названието за събота: алб. *shtunë*. Дори за неделя албанският език пази името ‘слънце’ във формата *e diel*, която препраща към думата *diell* ‘слънце; светлина’. Това е калка от лат. *solis dies*, което не е оцеляло в романските езици.

С изключение точно на тези два дни – събота и неделя – латинският език свидетелства за планетарна система при имената на останалите пет дни: *lunis dies* ‘ден на луната’, *martis dies* ‘ден на Марс’, *Mercurii dies* ‘ден на бог Меркурий’, *Jovis dies* ‘ден на Юпитер’, *Veneris dies* ‘ден на Венера’: рум. *luni, marți, miercuri, joi, vineri*. Като заемки и като калки от латински в албански са проникнали названията на три от дните: *e hënë* (*hënë* ‘луна’) ‘понеделник’, калка от лат. *lunis dies*; *e martë* ‘вторник’ (заето от лат.) и *e mërkurë* ‘сряда’ (заето от лат.). Произходът на албанското *e enjte* ‘четвъртък’ остава неизвестен. Неясен е и произходът на алб. *e premtë* ‘петък’ – с вероятна религиозна мотивация ‘денят на подготовката’, с което се съгласява гр. Παρασκευή (= ετοίμασία ‘подготовка’).

Названията за събота и неделя в гръцки и латински език са свързани с християнската традиция. Гр. *Σάββατο* и лат. **sambata, sabbatum (sabbati dies)* означават ‘денят Сабат; денят на евреите и на някои християнски сектанти’, заето в християнския латински от иврит *shabbat* ‘почивка’. Сабатът е бил седмият ден от седмицата и според библейския текст – денят за почивка на Бог след сътворението. Нарушаването на Сабата е било наказуемо със смърт. След възкръсването на учителя им Исус апостолите направили неделата, деня на възкръсването, ден на Бога и прехвърлили към него присъщите на Моисеевия Сабат задължения.

	Събота	Неделя	Понеделник	Вторник	Сряда	Четвъртък	Петък	Седмица
Гръцки	Σάββατο	Κυριακή	Δευτέρα	Τρίτη	Τετάρτη	Πέμπτη	Παρασκευή	εβδομάδα
	*sambata (sabbatum)	dies dominica	lunis dies	Martis dies	Mercuris dies [= Mercurii dies]	Jovis dies	Veneris dies	septimana

Латински	sambati dies 'денят Сабат'	'ден на Бога'	'ден на луната'	'ден на Марс'	'ден на бог Меркурий'	'ден на Юпитер'	'ден на Венера'	
Румънски	sâmbătă	duminică	luni	marți	miercuri	joi	vineri	săptămână
Албански	shtunë (Сатурн)	e diel [diell 'слънце; светлина'] калка от лат. <i>solis dies</i>	e hënë [hënë 'lună'] калка от лат.	e martë заемка от лат.	e mër-kurë заемка от лат.	e enjte	e premtë възможна религиозна мотивация	javë заемка (<i>hebdomas</i>)

5. Мотивации за пиявица

Названията на пиявицата в романските езици (вж. Saramandu, Nevaci 2015) подчертават факта, че формата от класическия латински *hirudo*, *-inis* 'пиявица', ставайки непрозрачна, е била заменена в народния латински от популярната „мотивирана“ форма *sanguisuga*, съставена от *sanguis* 'кръв' и *sugere* 'смуча' (засвидетелствано от I век). Това е била първата реакция на носителите на езика към непрозрачното значение на класическата латинска дума – създаването на ново название с очевидна мотивация, съотносима с референта: фактът, че пиявицата 'смуче кръв'.

Продължители на лат. *sanguisuga* (с деривати **sanguisugiola* и *sanguinaria*) съществуват във всички западни романски езици: ит. *sanguisuga*, сард. *Sanguisugu*, оксит. [sãsyga], оил. (фр.) *sangsue*, порт. [sCmSugC], исп. *sanguijuela* (<**sanguisugiola*), кат. *sangonera* (<*sanguinaria*) (<**sanguisugiola*).

В западните романски езици можем да видим нова реакция на споменатите по-горе форми, които са станали още по-неясни по отношение на изходната мотивация. С течение на времето думите са загубили своята прозрачност; по-късно са били анализирани повторно и повторно мотивирани от говорещите. Доказателството за този факт са множеството форми, засвидетелствани на диалектно ниво. Такъв е случаят със записаното в Южна Италия название *succia-sangue*, образувано от глагола *succiare* 'смуча' и *sanguis* 'кръв'.

В гало-романската област латинският глагол *sugere* не е запазен (фр. *sucer* е от лат. **suctiare*, производно от причастието *suctus* на глагола *sugere*). Ето защо носителите на езика са спрели да виждат в *-suga* (от *sanguisuga*) следа този глагол. Втората част на думата е била възприета като

завършек, следователно заменим с различни суфикси (-*ura*, -*otta* и т.н.), прикрепен към първата част на думата, означаваща ‘кръв’. В резултат на това на диалектно ниво са засвидетелствани форми в окситански, франко-провансалски и оилски (включително валонски): оксит., оил., вал. [sãsyɾ]; оксит., фр.-пров. [sãs'ɔt] и др.

„Връщането към живот“ на това название, отново в гало-романската област, става чрез създаването на редица деривати или съставни форми, които са базирани на други глаголи, изразяващи идеята за смучене: фр. *téter* (*tette* ‘гърда’ < нар. лат. **titta*) ‘смуча’ (за съвсем млади животни), *boire* ‘пия’, *tirer* ‘дърпам’. Подобни форми са записани в оксит. [tetasã] [= който смуче кръвта], оксит. [sãmbeuolo] [= който пие кръв], пров. [tirasã] [= който дърпа кръв] и т.н. В окситански забелязахме формата и като „ремотивирана“ [sukorɛ] [= който смуче стъпалото].

На диалектно ниво формата [tɔsvɛtʃ] ‘кравешка глава’ [= който суче от кравите] също е била записана във френския език, „загатвайки за навика на пиявиците да смучат мляко от вимето на кравите, когато те лежат“ (обяснение на Френския комитет за Лингвистичния атлас на романските езици).

В италианско-романската област също има, на диалектно равнище, ремотивирани названия, производни от един от компонентите на основната форма, обикновено от компонента, който означава ‘кръв’: итал. диал. *sanguetta*, *sanguettula* и др.

Можем да забележим проява на етимологична „съвест“ и в иберо-романската област: първата част на думата, означаваща ‘пиявица’, е била променена чрез ремотивация, т.е. чрез асоциация, и след това чрез заместване с исп. *sangre* ‘кръв’: исп. [saŋgriχwela], кат. [saŋgrizola]. В каталански покрай формата *sangonera* (< лат. *sanguinaria*), спомената по-рано, съществува и форма [saŋgoneɾa], при която втората част е заменена от суфикса *-ella* чрез деривационна мотивация.

В португалски и галицийски названието [sɐmfugɐ] се конкурира на диалектно равнище с един продължител на лат. **bīstia* (< лат. *bēstia* ‘животно’): порт. [bifɐ], гал. [bitʃa]. *Bicha* е евфемизъм за назоваване на нежелано животно. В португалски език двете названия имат различни значения: *sangessugas* са по-малки по размер пиявици, които се срещат в реките и не са опасни за хората, докато *bichas* са по-дълги пиявици, които хората някога са използвали за лечение на болести. Латинското *sanguisuga* не е наследено в румънски. Румънските диалекти са представени като единни области, като във всяка от тях е известно само по едно от наименованията. Дако-румънското *lipitoare*, прозрачно название, мотивирано, произлиза от глагола *lipi* ‘лепя’ (< праслав. *lěpiti*). В други диалекти има заемане от южнославянски езици: меглено-румънското *pi~ávița* (< бълг. *pijavica*), истро-румънското *pi~ávița* (< хърв. *pijavica*) – мотивирани названия в изходните езици, производни от глаголи, които означават ‘пия, смуча’, или от гр.:

арум. *avdělă* (*avdělă*) < гр. *αβδέλλα*. Трябва да се отбележи, че само в дако-румънски е познато наименованието *lipitoare* ‘пиявица’, като може да се допусне, че то е сравнително късно образувано, т.е., че възниква след отделянето на истро-румънците (които не познават това название) от дако-румънците.

Фактът, че лат. *sanguisuga* не съществува в румънски, може би е изненадващ, тъй като то съществува в албански, където е заето от латински: *shushunjë* (и *ushunjëz*, производна форма с деминутивен суфикс *-z(ë)*). *Sanguisuga* – дума, наследена от латински, е съществувала в далматински: далм. *sansaik* (MINESKU 1993: 116). Наличието на латинска дума в албански и далматински език и отсъствието ѝ в румънски се обяснява със съществуването на две области на латинизация: илиро-далматинската (от която произлизат далматинските и латинските елементи в албанския) и континенталната (източникът на румънския).

6. Заключение

Значението на мотивационните карти обаче е по-широко, тъй като те помагат да се обяснят или да се коригират някои етимологии и предлагат интерпретативен модел за картите от национални и дори от регионални атласи. Мотивационните карти засягат динамиката на езика, като поставят акцент върху по-малко известни или по-малко изследвани аспекти. Мотивацията на езиковия знак е постоянен процес, тъй като говорещите повторно мотивират езиковия знак, когато съотношението между него и извънезиковата реалност (референта) стане непрозрачно (Saramandu, Nevaci 2008: 79; Saramandu, Nevaci 2012: 84).

В статията акцентирахме върху културните области, т.е. върху културното влияние отвъд границите на отделните езици. На територията на Югоизточна Европа такива райони са били оформени още в древността чрез влиянието на гръцкия и латинския като културни езици. Румънският като романски език, продължител на латинския, е част от тази област на културно въздействие. Чрез християнската църква гръцкият език е упражнявал влияние върху религиозните практики на православните славяни. Специална позиция заема албанският език, в който влиянията от латинския и гръцкия език се пресичат – влияния, които в случая с названията на дните от седмиците са заличили предхристиянския езиков пласт. Чрез оформяне на мотивационните области, както и на тези на културно смесване („културни области“) *Европейският лингвистичен атлас* отваря нови перспективи пред лингвистичната география.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Кирил и Методий създават на глаголическата азбука и оригинални произведения (бел. ред.).

² От множеството регистрирани форми и варианти споменаваме от българската мрежа *млеч*, от сръбохърватската – *mliječ* и производните му, от македонската – *mlečka*.

³ Тук също и [laetr'ʃ bǝã] от лат. *lactarius* + *blank*.

⁴ Същевременно обаче в немски текст от 1693 г. глухарчето се посочва като лек против уринарна инконтиненция, като се приема под формата на отвара (вероятно заради жълтия му цвят, според принципа *similia similibus*) (Schröder, *Apotheke*, in HDA).

⁵ На френски *pissenlit* е официалното наименование на глухарчето.

⁶ Доколкото ни е известно от лексикографските източници, предоставени от испанската комисия.

⁷ Трябва да се отбележи още, че в този случай има и доказателство за терапевтичната употреба на глухарчето против ушни болести: корените, събрани на разсъмване и сложени в малка торбичка, са се използвали като амулет против проблеми с очите (HDA). В сръбската народна медицина сокът, извлечен от корените, е използван при болки в ушите (Theissen 2005).

ЛИТЕРАТУРА

БЕР 1971–1979–1995: *Български етимологичен речник*. Т. I, 1971; Т. II, 1979; Т. IV, 1995. София, Издателство на БАН.

Младенов 1941: *Младенов, С.* Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София, Изд. „Хр. Г. Данов“.

ОЛА 2012: *Общеславянски лингвистически атлас. Серия лексико-словообразователна, Выпуск 4. Сельское хозяйство*. Под ред. А. Ференчиковой и др. Братислава, (<http://www.slavatlas.org/publications.html>), harta 677.

Фасмер 1971: *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. Т. III., Изд. „Прогрес“, Москва.

REFERENCES

ALE I 6, 2002: *Atlas Linguarum Europae (ALE), 1. Sixième fascicule, Cartes et Commentaires*, Roma.

ALE I 8, 2014: *Atlas Linguarum Europae (ALE). Volume I. Huitième fascicule. Commentaires*. București, Editura Universității din București, *Cartes Linguistiques Européennes*, București, Editura Universității din București.

ALE I 9, 2015: *Atlas Linguarum Europae (ALE). Volume I. Neuvième fascicule. Commentaires*. București, Editura Universității din București, *Cartes Linguistiques Européennes*, București, Editura Universității din București.

ALAR 2014: *Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR)* (autor: Nicolae Sarmandu, editor Manuela Nevaci), Editura Academiei Române. București.

Alibert 1966: *Alibert, L.* Dictionnaire occitan-français, d'après les parlers languedociens. Toulouse, Institut d'Etudes Occitanes.

Alinei 1979: *Alinei, M.* The structure of meaning in “A semiotic Landscape” (Chatman, Seymour, Eco, Umberto, Klinkenberg, Jean-Marie, Berlin, De Gruyter-Mouton, pp. 499–503.

- ALRR: *Sinteza – Atlasului lingvistic român pe regiuni. Sinteza* (coordonator: Nicolae Saramandu), Editura Academiei Române, București, vol. I 2007 (colectiv de autori: Verginica Barbu Mititelu, Irina Floarea, Mihaela Mariana Morcov, Carmen-Ioana Radu, Marilena Tiugan, Dana Mihaela Zamfir), vol. II 2012 (colectiv de autori: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Rruou, Dana Mihaela Zamfir).
- Anikin 2000: *Je Anikin A. Etimologičeskij slovar' russkich dialektov Sibiri.* Moskva.
- BER 1971–1979–1995: *Balgarski etimologičen rechnik.* T. I, 1971; T. II, 1979; T. IV, 1995. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Bezljaj 1976: *Bezljaj, F.* Etimološki slovar slovenskega jezika, I–, Ljubljana.
- Brückner 1974: *Brückner, A.* Słownik etymologiczny języka polskiego, 3rd ed., Warszawa.
- Boryś 2005: *Boryś, W.* Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków, Wiedza Powszechna, s.v. *koniczyna* și s.v. *trzebić*.
- Cazacu, Saramandu 1988–1991: *Cazacu, B., N. Saramandu.* Die Karte 'Ähre' des Atlas Linguarum Europae (ALE), în „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, Iași, XXXII, A, p. 107–118.
- CLG: *Ferdinand de Saussure.* Cours de linguistique générale, Lausanne-Paris, 1916 (citată după ediția din 1967).
- Cioranescu 1966: *Cioranescu A.* Diccionario etimológico rumano. Tenerife–Madrid.
- Corominas, Pascual 1980–1991: *Corominas, J., J. A. Pascual.* Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico, vol. I–VI. Madrid.
- Dalbera 2006: *Dalbera, J. Ph.* Des dialectes au langage. Une archéologie du sens. Paris.
- DELI 1999: *Cortelazzo, M., P. Zolli.* Il nuovo etimologico DELI-Dizionario Etimologico della Lingua Italiana. Bologna.
- DLR 2011: *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică. Coordonatori: Acad. Marius Sala, Acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei Române.
- ÈSSJa = *Ètimologičeskij slovar' slavjanskikh jazykov*, pod red. O. N. Trubačeva, 1–22. Moskva, 1974–1997.
- Evseev 2001: *Evseev, Iv.* Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale, București.
- Fasmer 1971: *Fasmer M.* Etimologičeskii slovar' russkogo iazyka. T. III., Izd. “Progres”, Moskva.
- FEW: *Walter von Wartburg.* Französisches etymologisches Wörterbuch. Bonn, 1922–1928; Leipzig, 1932–1940; Basel, 1944–.
- Guiraud 1986: *Guiraud, P.* Structures étymologiques du lexique français. Paris, Payot.
- HAD: *Bächtold-Stäubli, H., E. Hoffmann-Krayer.* Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin/New York, De Gruyter, 1927–1942.
- Holub, Kopečný 1952: *Holub, J., F. Kopečný.* Etymologický slovník jazyka českého. Praha.
- Levi-Strauss 1958: *Levi-Strauss, C.* Anthropologie structural. Paris.
- Mladenov 1941: *Mladenov, S.* Etimologičeski i pravopisen rechnik na balgarskiya knizhoven ezik. Sofia, Izd. „Hr. G. Danov“.

- Obshchieslavianskii lingvistichekii atlas 2012: *Obshchieslavianskii lingvistichekii atlas. Seriiia leksiko-slovoobrazovatel'naiia, Vypusk 4. Sel'skoe khoziaistvo*. Pod red. A. Ferenchikovoii i dr. Bratislava.
- OLA 2012: Obshteslavianskii lingvistichekii atlas. Seria leksiko-slovoobrazovatel'naya, Vypusk 4. Sel'skoe hozyaystvo. Pod red. A. Ferenchikovoy i dr. Bratislava, (<http://www.slavatlas.org/publications.html>), harta 677.
- REW 1935: *Meyer-Lübke, W.* Romanisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg.
- Saramandu 1989: *Saramandu, N.* Atlas Linguarum Europae (ALE). Metodologia culegerii și interpretării datelor, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”, București, VIII–IX, p. 203–215.
- Saramandu 2002: *Saramandu, N.* Limba română în context european, în „Limba română”, LI, 2002, nr. 1–3, p. 3–8.
- Saramandu 2003: *Saramandu, N.* L'Atlas Linguarum Europae, în vol. “Penser l'Europe”, București, pp. 100–105.
- Saramandu, Nevaci 2008: *Saramandu, N., M. Nevaci.* Cartes linguistiques motivationnelles. De l'ALE à l'AliR et aux atlas linguistiques nationaux, in „Revue Roumaine de Linguistique”, LIII, nr. 1–2, pp. 78–90.
- Skok 1971–1973: *Skok, P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1–4, Zagreb.
- Tiktin 1986–1989: *Tiktin, H.* Rumänisch–deutsches Wörterbuch, I–III, 2. überarbeitete und ergänzte Auflage von Miron, P., Wiesbaden.
- Vătășescu 1995: *Vătășescu, C.* Câteva probleme ridicate de studierea lexicului creștin de origine latină în albaneză și română, în vol. “Sud-estul și contextul european. Mentalitate și politică”, Buletin IV, EAR, București, pp. 97–106.
- Viereck 2003–2004: *Viereck, W.* Atlasul limbilor Europei (Atlas Linguarum Europae), în „Fonetica și Dialectologie”, XXII–XXIII, 2003–2004, pp. 327–332.

Превод от английски: *Красимира Фучеджиева*

✉ Проф. д.ф.н. Николае Сараманду

✉ Проф. д-р Мануела Невачи

Институт за лингвистика „Йоргу Йордан – Ал. Росети“

към Румънската академия

Ул. „13 септември“ № 13, Букурещ, Румъния

✉ *Cor. Member Prof. Nicolae Saramandu, DSc*

✉ *Prof. Manuela Nevaci, PhD*

Romanian Academy's “Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

Institute of Linguistics, University of Bucharest

Calea 13 Septembrie nr. 13, București, Romania